

Модель підготовки майбутніх учителів фізичної культури до індивідуальної роботи з учнями в умовах інклюзії

Щекотиліна Наталя Федорівна¹

Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», Одеса, Україна
E-mail: shecot1524@mail.ru

Статтю присвячено проблематиці підготовки майбутніх учителів фізичної культури до роботи в інклюзивному освітньому середовищі.

Мета дослідження – описати специфіку підготовки майбутніх учителів фізичної культури до індивідуальної роботи з учнями в інклюзивному середовищі загальноосвітнього закладу; науково обґрунтувати та розробити модель підготовки майбутнього вчителя фізичної культури до індивідуальної роботи з учнями в умовах інклюзії. Дослідження здійснено із використанням таких наукових методів: теоретичні (аналіз та систематизація інформації з наукових джерел; контент-аналіз програм підготовки майбутніх учителів фізичної культури у закладах вищої освіти; педагогічне моделювання); емпіричні (спеціально розроблені анкети-питальники розроблені автором валідні тестові методики).

Автором представлено триетапну (інформаційно-орієнтаційний, мотиваційно-актуалізаційний та практико-моделювальний) модель підготовки майбутніх учителів фізичної культури до індивідуальної роботи з учнями в умовах інклюзії, ядром якої виступають педагогічні умови підготовки майбутніх учителів фізичної культури до індивідуальної роботи з учнями в умовах інклюзії (відображення у змісті нормативних дисциплін сутності феномена «інклюзія»); концентрація дослідницької уваги студентів на здоров'язбережувальному сегменті індивідуальної роботи з учнями в умовах інклюзії; залучення майбутніх учителів фізичної культури до розробки варіативних моделей індивідуальної роботи з учнями в умовах інклюзії);

Доведено ефективність впровадження моделі підготовки майбутніх учителів фізичної культури до індивідуальної роботи з учнями в умовах інклюзії: зафіксовано позитивні зрушення у рівнях готовності студентів до індивідуальної роботи з учнями в умовах інклюзії, як-от: оптимальний (високий) рівень продемонстрували 13% студентів (на констатувальному етапі було 10,3%), базовий (задовільний) рівень – 57,6% респондентів (на констатувальному було 11,8%), елементарний (низький) рівень виявився притаманним лише 29,4% майбутніх учителів фізичної культури (на констатувальному етапі було 77,9%).

Ключові слова: інклюзія, індивідуальна робота, готовність, майбутні вчителі фізичної культури, модель.

Вступ. Сучасний етап розвитку системи освіти в Україні, бажання органічно долучитись до освітніх тенденцій країн європейської співдружності вирізняється яскраво вираженою гуманізацією, персоналізацією та прагненням досягти всеохоплюючого вільного доступу до освіти для різних верств та категорій населення.

Через це, у наукових розробках сучасних років гостро постало питання – яким чином можна забезпечити вільний доступ до освіти учням з різних етнічних, релігійних, соціальних груп, учням із порушеннями фізичного, психологічного та емоційного стану. Відповідь на поставлене запитання міститься у розробці системи інклюзивної освіти в Україні.

Водночас, реальне впровадження інклюзії в освіті стикається із проблемою, зрозумілою вузькому колу науковців-освітян, а саме – більшість дітей з особливими освітніми потребами (тобто різними індивідуальними фізичними особливостями, емоційними та психічними розладами тощо) має навчатися у загальноосвітніх закладах лише за умови наявності в них відповідної системи освітньо-виховної та освітньо-професійної роботи, що передбачає з боку педагогічного колективу використання особистісно-зорієнтованих підходів в освітньому процесі, застосування індивідуальних, групових форм роботи, враховуючи негативний вплив індивідуального характеру (хвороби, незнання мови викладання, наявність вад розумового розвитку) на процес навчання.

¹ здобувач кафедри педагогіки Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»

Особливу відповідальність у цьому контексті покладено на вчителів фізичної культури, адже саме дисципліни «Фізичне виховання», «Валеологія», наскрізно, впродовж усього навчання в школі, виконують провідну функцію здоров'язбереження дитини.

Проте підготовка майбутніх учителів із фізичної культури, спорту та реабілітації у педагогічних закладах вищої освіти, як свідчить аналіз програм підготовки фахівців за спеціальністю 017 «Фізична культура і спорт» галузі знань 01 «Освіта/Педагогіка», здійснюється ситуативно. Як приклад такого несистемного «точкового» покращення можна назвати проект уведення посади «Асистент вчителя» без належного міждисциплінарного зв'язку із напрямом «Фізичне виховання».

Отже, актуальність порушеної проблеми полягає в тому що вчитель фізичної культури, готовий здійснювати індивідуальну роботу з учнями забезпечить повноцінне впровадження освітньої інклюзії в сучасній школі в заданому контексті: сприяння розвитку індивідуальності кожної дитини з метою її повноцінної соціалізації, освіти, самореалізації.

Мета дослідження описати специфіку підготовки майбутніх учителів фізичної культури до індивідуальної роботи з учнями в інклюзивному середовищі загальноосвітнього закладу; науково обґрунтувати та описати модель підготовки майбутнього вчителя фізичної культури до індивідуальної роботи з учнями в умовах інклюзії.

Завдання :

1. На основі результатів аналізу наукових джерел висвітлити сучасний стан та специфіку підготовки майбутніх учителів фізичної культури.
2. Уточнити поняття «індивідуальна робота», «індивідуальна робота вчителя фізичної культури до роботи з учнями в умовах інклюзії».
3. Схарактеризувати зміст феномена «готовність майбутнього вчителя фізичної культури до індивідуальної роботи з учнями в умовах інклюзії»
4. Описати модель підготовки майбутніх учителів фізичної культури до індивідуальної роботи з учнями в умовах інклюзії.

Досягнення мети та отримання наукових результатів здійснено такими **науковими методами**: теоретичні (аналіз та систематизація інформації з наукових джерел з метою визначення поняттєвого та значеннєвого поля феномена «готовність майбутніх учителів фізичної культури до індивідуальної роботи з учнями в умовах інклюзії»; контент-аналіз програм підготовки майбутніх учителів фізичної культури у закладах вищої освіти з метою розробки методичного сервісу реалізації моделі підготовки майбутніх учителів фізичної культури до індивідуальної роботи з учнями в умовах інклюзії; педагогічне моделювання з метою розробки експериментальної моделі підготовки майбутніх учителів фізичної культури до індивідуальної роботи з учнями в умовах інклюзії); емпіричні (спеціально розроблені автором анкети-питальники («Моніторинг фізичного стану учня», «Моніторинг психічного стану учня», «Моніторинг емоційного стану учня», карта-питальник «Інклюзія в освіті»), валідні тестові методики («Тест-опитувальник емоційного відгукування» А. Мехрабіана і Н. Епштейна, методика «Індекс толерантності» Г. Солдатової, Л. Шайгерої, Методика діагностики рефлексивності особистості (модифікація А. Карпова), методика «Прогностична задача»).

Результати дослідження. Проблематика інклюзії, як способу індивідуалізації освіти, в науково-методологічному та освітньому фонді вітчизняних досліджень не є новою.

Українськими дослідниками опрацьовано такі аспекти проблеми індивідуалізації в освіті: особливості здійснення індивідуалізації у вишах (В. Володько, Н. Завізенна та ін.); формування індивідуального алгоритму навчання (Ж. Богдан, В. Колдаєв, П. Носов та ін.); феноменологія індивідуально-диференційованого підходу до роботи учителя початкової школи (С. Іванніков, Е. Карпова та ін.).

У ракурсі феномена «індивідуальна робота вчителя» для нас засадничим є дослідження Сергія Іваннікова, який визначив функційну роль саме індивідуальної роботи вчителя. Науковець потлумачив її як здатність виявляти індивідуальні можливості кожної дитини, особливості її фізичного, психічного та емоційного розвитку; ураховувати їх, коригувати та розвивати, використовуючи різноманітні форми і види спортивно-ігрової та реабілітаційно-оздоровчої діяльності (Іванніков, 2012).

На нашу думку, індивідуальна робота вчителя передбачає: знання психолого-педагогічних закономірностей розвитку дитини, розуміння функційного навантаження кожного періоду розвитку; обізнаність із індивідуальними особливостями кожного гендерного типу; обізнаність із особливостями фізичного, психічного та емоційного стану дитини; здатність добирати оптимальні способи поєднання індивідуальних та групових форм роботи з учнями; уміння розробляти систему індивідуального навчання та виховання кожного учня; уміння варіювати способи взаємодії між різними учнями в контексті їх індивідуальних особливостей.

Поняття «індивідуальна робота вчителя фізичної культури з учнями в умовах інклюзії» розуміємо таким чином. Це мультипрофесійна діяльність учителя фізичної культури, спрямована на реалізацію: освітньо-виховної, корекційно-розвивальної, соціалізувальної, реабілітаційно-анімаційної функції освіти в умовах інклюзивного освітнього середовища.

Систематизація інформації щодо сучасних розробок дослідників у контексті інклюзії в освіті дозволяє стверджувати, що у загальному вигляді феноменологію інклюзивної освіти в її термінологічному різноманітті (поняття «інклюзія в освіті», «освітня інклюзія», «інклюзивна компетентність учителя») найбільш широко представлено у наукових напрацюваннях Зої Шевців, автора підручника «Основи інклюзивної педагогіки» та наукових розвідках колективу авторів А. Колупаєвої, Н. Софій, Ю. Найди, які презентували у 2007 році навчально-методичний посібник «Інклюзивна школа: особливості організації та управління», а в 2015 році навчальний посібник «Асистент учителя в інклюзивному класі».

Засадничою в контексті дослідження вважаємо наукову позицію З. Шевців. На нашу думку, авторка влучно описала теоретичні засади та методичні орієнтири впровадження системи освітньої інклюзії в практику роботи сучасного вчителя. Так, опрацювання положень про інклюзивну освіту та досліджень учених сучасності дало З. Шевців змогу констатувати, що інклюзія в освіті скерована на доступ осіб із особливими освітніми потребами до навчального закладу за місцем проживання шляхом створення безперешкодного середовища, а ефективність надання освітніх послуг у ньому уможливорює сукупність педагогічного, психологічного та соціальногосервісів. Це передбачає, на думку дослідниці, заснування нового типу загальноосвітнього навчального закладу – інклюзивної загальноосвітньої школи (З. Шевців, 2017).

Спираючись на наукові позиції авторів та власний досвід розуміємо феномен готовність майбутніх учителів фізичної культури до індивідуальної роботи з учнями в умовах інклюзії як особистісно-професійний конструкт, що відображає прагнення учителя фізичної культури конструювати моделі та алгоритми безбар'єрного освітнього процесу, здатність планувати та моделювати, розробляти та реалізовувати, координувати та варіювати, контролювати та верифікувати різні види індивідуальної роботи з учнями в інклюзивному освітньому середовищі.

З опорою на зміст феномену, нами визначено компонентну структуру досліджуваного поняття – «готовність учителя фізичної культури до індивідуальної роботи з учнями в умовах інклюзії» – у єдності проєкційного, функційного та технологічного компонентів;

На нашу думку, зі змістовим наповненням кожного компонента готовності майбутніх учителів фізичної культури до індивідуальної роботи з учнями в умовах інклюзії пов'язані такі функції: світоглядна, фасилітаційна, здоров'язбережувальна.

Встановлення рівнів готовності майбутніх учителів фізичної культури до індивідуальної роботи з учнями в умовах інклюзії вимагає розробки спеціальної критеріальної бази. Опишемо її більш детально.

Спираючись на особливості професійної діяльності вчителя фізичної культури та своєрідність видів індивідуальної роботи з учнями в умовах інклюзії зазначимо, що діагностування можна здійснити за допомогою таких параметрів/показників:

- обізнаність студентів із видами індивідуальної роботи з учнями; обізнаність студентів із видами інклюзії – інформаційний критерій;
- спеціальні вміння (уміння здійснювати моніторинг фізичного, психічного та емоційного стану дитини); прогностичні вміння – конструктивний критерій;
- педагогічна емпатія; педагогічна толерантність; педагогічна рефлексія – професійно-настановний критерій.

За допомогою системи критеріїв та показників готовності майбутніх учителів фізичної культури до індивідуальної роботи з учнями в умовах інклюзії визначаємо оптимальний (високий), базовий (задовільний) та елементарний (низький) її рівні для здійснення педагогічного експерименту.

В контексті підготовки майбутніх учителів фізичної культури до індивідуальної роботи з учнями в умовах інклюзії розроблено спеціальну програму підготовки майбутніх учителів фізичної культури до індивідуальної роботи з учнями в умовах інклюзії, що передбачала впровадження моделі та методики підготовки студентів до зазначеного сегменту професійної діяльності.

Визначено педагогічні умови, що забезпечують підготовку майбутніх учителів фізичної культури до індивідуальної роботи з учнями в умовах інклюзії (відображення у змісті нормативних дисциплін сутності феномена «інклюзія»; концентрація дослідницької уваги студентів на здоров'язбережувальному сегменті індивідуальної роботи з учнями в умовах інклюзії; залучення майбутніх учителів фізичної культури до розробки варіативних моделей індивідуальної роботи з учнями в умовах інклюзії).

Модель передбачала триетапну (інформаційно-орієнтаційний, мотиваційно-актуалізаційний, практично-моделювальний) реалізацію педагогічних умов підготовки майбутніх учителів фізичної культури до індивідуальної роботи з учнями в умовах інклюзії.

На інформаційно-орієнтаційному етапі впровадження модель передбачала: посилення ролі та значущості здоров'язбережувального та інклюзивного контенту в проекції майбутньої професійної діяльності; відображення у змісті нормативних дисциплін («Вступ до спеціальності», «Педагогіка», «Фізичне виховання») специфічних ознак інклюзії в освіті.

Мотиваційно-актуалізаційний етап був спрямований на увиразнення здоров'язбережувального компонента в структурі інклюзивної компетентності майбутнього вчителя фізичної культури;

На першому та другому етапах проведено цикл інтегративних лекцій та семінарів для студентів, з метою набуття ними інформації щодо змістового наповнення понять «інклюзія», «індивідуальна робота вчителя в інклюзивному освітньому середовищі». Серія практичних занять міждисциплінарного характеру забезпечила формування у студентів умінь розробляти комплекс абілітаційних впливів на учня в системі лікувально-педагогічних заходів з метою попередження дезадаптації; ураховано потенціал позааудиторної роботи та педагогічної практики.

На практично-моделювальному етапі реалізовувався технологічний контент професійної діяльності майбутніх учителів фізичної культури до індивідуальної роботи з учнями в умовах інклюзії. Оскільки саме третій етап вважаємо провідним, опишемо його більш детально, наведемо приклад.

На нашу думку, варіативні моделі індивідуальної роботи вчителя фізичної культури – це способи синтезування та інтеграції різних видів індивідуальної роботи (навчально-виховної, корекційно-розвивальної, соціалізувальної, реабілітаційно-анімаційної) в інклюзивному освітньому середовищі.

Тобто вчитель фізичної культури, послуговуюсь навичками моніторингу фізичного, психічного та емоційного стану дитини має виконати кілька кроків.

1) встановити вид інклюзії (наприклад – це слабовстигаюча девіантна дитина, чи, навпаки, обдарована але аутична дитина);

2) обрати вид індивідуальної роботи (наприклад реабілітаційно-анімаційну);

3) спрямувати свої професійні зусилля на виконання певної функції індивідуальної роботи (світоглядну, фасилітаційну або здоров'язбережувальну).

Практична апробація моделі здійснювалась упродовж двох років зі студентами, які навчаються за спеціальністю 014 «Середня освіта» (Фізична культура) за спеціалізаціями «Фізичне виховання у спеціальному навчальному закладі», «Методика спортивно-масової роботи». В експерименті взяли участь 111 студентів Інституту фізичної культури, спорту та реабілітації Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського».

Діагностувальний сервіс здійснення експерименту містив: спеціально розроблені анкети-питальники розроблені автором («Моніторинг фізичного стану учня», «Моніторинг психічного стану учня», «Моніторинг емоційного стану учня», карта-питальник «Інклюзія в освіті»), валідні тестові методики («Тест-опитувальник емоційного відгукування» А. Мехрабіана і Н. Епштейна, методика «Індекс толерантності» Г. Солдатової, Л. Шайгерової, Методика діагностики рефлексивності особистості (модифікація А. Карпова), методика «Прогностична задача».

Після впровадження експериментальної програми зафіксовано позитивні зрушення у рівнях готовності студентів до індивідуальної роботи з учнями в умовах інклюзії, як-от: оптимальний (високий) рівень продемонстрували 13% студентів (на констатувальному етапі було 10,3%), базовий (задовільний) рівень – 57,6% респондентів (на констатувальному було 11,8%), елементарний (низький) рівень виявився притаманним лише 29,4% майбутніх учителів фізичної культури (на констатувальному етапі було 77,9%).

Висновки. У дослідженні проаналізовано науковий фонд з проблеми освітньої інклюзії. Можемо стверджувати, що особливої уваги потребує розгляд своєрідності підготовки майбутніх учителів фізичної культури до роботи в умовах інклюзії. За нашим розумінням, допомогти вчителю фізичної культури подолати труднощі роботи в умовах інклюзії допоможе індивідуальна робота з учнями. Для подальшої наукової розробки ми уточнюємо ключові поняття інклюзивної освіти в контексті підготовки майбутніх учителів фізичної культури до роботи в інклюзивному середовищі школи. Так, поняття «індивідуальна робота вчителя» конкретизовано як здатність учителя виявляти індивідуальні можливості кожної дитини, особливості його фізичного, психічного та емоційного розвитку; ураховувати їх, коригувати та розвивати, використовуючи різноманітні форми і види спортивно-ігрової та реабілітаційно-оздоровчої діяльності. Водночас, поняття «індивідуальна робота вчителя фізичної культури з учнями в умовах інклюзії» можемо конкретизувати таким чином: це мультипрофесійна діяльність учителя фізичної культури, спрямована на реалізацію: навчально-

виховної, корекційно-розвивальної, соціалізувальної, реабілітаційно-анімаційної функцій освіти в умовах інклюзивного освітнього середовища. Спираючись на вищезазначене, феномен «готовність майбутніх учителів фізичної культури до індивідуальної роботи з учнями в умовах інклюзії» тлумачено як особистісно-професійного конструкту, що відображає прагнення учителя фізичної культури конструювати моделі та алгоритми безбар'єрного освітнього процесу, здатність планувати та моделювати, розробляти та реалізовувати, координувати та варіювати, контролювати та верифікувати різні види індивідуальної роботи з учнями в інклюзивному освітньому середовищі.

Практико-методичний бік розробки проблеми вимагав розробки моделі підготовки майбутніх учителів фізичної культури до індивідуальної роботи з учнями в умовах інклюзії. Представлено триетапну (інформаційно-орієнтаційний, мотиваційно-актуалізаційний та практично-моделювальний) модель підготовки майбутніх учителів фізичної культури до індивідуальної роботи з учнями в умовах інклюзії що складається з: педагогічних умов підготовки майбутніх учителів фізичної культури до індивідуальної роботи з учнями в умовах інклюзії (відображення у змісті нормативних дисциплін сутності феномена «інклюзія»; концентрація дослідницької уваги студентів на здоров'язбережувальному сегменті індивідуальної роботи з учнями в умовах інклюзії; залучення майбутніх учителів фізичної культури до розробки варіативних моделей індивідуальної роботи з учнями в умовах інклюзії); компонентів готовності студентів до названого способу діяльності (проекційний, функційний, технологічний); критеріїв вимірювання (інформаційний, конструктивний, професійно-настановний) рівнів готовності майбутніх учителів фізичної культури до індивідуальної роботи з учнями в умовах інклюзії (оптимальний (високий), базовий (задовільний), елементарний (низький)).

Література

Іванніков С. І. Підготовка майбутніх учителів початкової школи до застосування індивідуально-диференційованого підходу у фізичному вихованні учнів [Текст] : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Одеса, 2013. 21 с.

Інклюзивна школа: особливості організації та управління: Навчально-методичний посібник/ Кол. авторів: Колупаєва А. А., Софій Н. З., Найда Ю. М. та ін. За заг. ред. Даніленко Л. І. К.: 2007. 128 с.

Шевців З. М. Основи інклюзивної педагогіки. Підручник. К.: Центр учбової літератури, 2016. 248 с.

The model of training future physical culture teachers in individual work with schoolchildren under conditions of inclusion

Shchekotylyna Natalia²

*State institution "South Ukrainian National Pedagogical University
named after K. D. Ushynsky", Odesa, Ukraine*

The article deals with the problem of training future Physical Culture teachers to work within an inclusive education environment.

The purpose of the study is to describe the specificity of training future Physical Culture teachers to work individually with schoolchildren within the inclusive environment of the general educational institution; to substantiate scientifically and develop a model facilitating the training of the future Physical Culture teachers in individual work with schoolchildren under conditions of inclusion. The research was carried out using the scientific methods as follows: theoretical (analysis and systematization of information from scientific sources; content analysis of training programs aimed at future Physical Culture teachers in higher education institutions; pedagogical modelling); empirical (specially designed questionnaires, validity test methods developed by the author).

The author presents a three-stage (information-orientated, motivation-actualizing and practical-modelling) model of training future Physical Culture teachers in individual work with schoolchildren under conditions of inclusion, the pedagogical conditions for training future Physical Culture teachers in individual work with schoolchildren under conditions of inclusion being the core of the model (reflection of the essence of the phenomenon "inclusion" in the content of comprehensive disciplines; concentration of schoolchildren's research attention on the health-saving segment of the individual work with schoolchildren

² Postgraduate student of Faculty of Pedagogy at the State institution "South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky"

under conditions of inclusion; involvement of future Physical Culture teachers to develop variable models of individual work with schoolchildren under conditions of inclusion).

The efficiency of the implementation of the designated model has been proved. Some positive shifts in the levels of the students' readiness for individual work with schoolchildren under conditions of inclusion were recorded. Let us specify them: the optimal (high) level was demonstrated by 13% of the students (at the ascertaining stage – by 10.3%), the basic (satisfactory) level was demonstrated by 57.6% of the respondents (at the ascertainment stage – by 11.8%), the elementary (low) level was characteristic of only 29.4% of the future teachers of Physical Culture (prior to 77.9%).

Keywords: *inclusion, individual work, readiness, future teachers of Physical Culture, model.*

References

Inklyuzyvna shkola: osoblyvosti orhanizatsiyi ta upravlinnya (2007). [*Inclusive School: Organization and Management Features*]. Kyiv [in Ukrainian].

Ivannikov, S.I. (2013). *Pidhotovka maybutnikh uchyteliv pochatkovoyi shkoly do zastosuvannya indyvidual'no-dyferentsiyovanoho pidkhodu u fizychnomu vykhovanni uchniv* [Preparation of future elementary school teachers for the use of individually differentiated approach in physical education of students]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Odesa [in Ukrainian].

Shevtsiv, Z.M. (2016). *Osnovy inklyuzyvnoyi pedahohiky* [*Fundamentals of inclusive pedagogy*]. Kyiv: Tsentr uchbovoyi literatury [in Ukrainian].

Accepted: August 14, 2019

